

Dərin fəlsəfi düşüncəsi ilə hər kəsi heyran qoyan, Azərbaycan və rus dilləri ilə bərabər, fars dilini də əla bilən Heydər Hüseynov xalqımızın elm kəhəkşanının ən parlaq ulduzlarından olub. 1908-ci il aprelin 3-də İrevanda doğulub və 1950-ci il avqustun 15-də Bakıdakı bağ evində həyatına intiharla son qoyub. Cəmi 42 il yaşasa da, bir əsrə sığmayan sanballı işlər görüb.

“Kitabı bağlanan” dəyərli kitablar müəllifi

Tarix və fəlsəfə elminin inkişafına böyük töhfələr vermiş Heydər Hüseynov Azərbaycanda elmi tərcümə məktəbinin əsasını qoyub, ilk “Azərbaycanca-rusca” və “Rusca-azərbaycanca” lüğətin redaktoru olub. Buna görə 1948-ci ildə ilk dəfə Stalin mükafatı alıb. Bundan iki il sonra isə Azərbaycan KP MK yanında Partiya Tarixi İnstitutunun direktoru olan görkəmli alim “XIX əsrdə Azərbaycan fəlsəfi və ictimai-siyasi fikrinin tarixi haqqında” fundamental əsər yazıb və növbəti dəfə Stalin mükafatına layiq görülüb. Dahi filosof

Azərbaycanda bu sahənin banisi Bəhmənyarın iki traktatını aşkara çıxarıb tədqiqat obyektinə çevirməklə sırf elmi-fəlsəfi irsimizin varlığını elan edib. Nizami, Füzuli, A.Bakıxanov, Mirzə Kazım bəy, M.F.Axundov, H.Zərdabi haqqında ciddi tədqiqat işi aparıb və 100-dən çox elmi məqalə yazıb.

Heydər Hüseynovun yaradıcılığında mühüm yer tutan “XIX əsr Azərbaycan ictimai və fəlsəfi fikir tarixindən” adlı kitabı rus dilində yazılmış, əsər iki dəfə çap edilmişdir. Kitabın redaktoru akademik Aleksandr Makovelski Heydər Hüseynovun bu çalışmasını “XIX əsrdə Azərbaycan fəlsəfəsinin inkişafının sistemli şərhinin ilk təcrübəsi” kimi dəyərləndirib və yüksək səviyyədə təqdir edib.

...Lakin alimin öz xalqının tarixən yüksək elmi-fəlsəfi təkəkkürə malik olduğunu aşkar söyləməsi imperiya ağalarının zəhmindən qorxan kölələrə xoş gəlməyib. O, Sov.İKP sıralarından çıxarılıb və Elmlər Akademiyasındakı vəzifələrindən azad edilib. Dövlət orqanları və bəzi həmkarları tərəfindən əsassız təqiblərə məruz qalmasından sarsılan filosof elmi yaradıcılığının triumf dövründə – 1950-ci ildə damarlarını kəsməklə özünə qəsd edib.

Ədəbiyyatşünas, diplomat Vilayət Quliyevin bu barədə fikrini xatırladıq: “Elmi fikrə hələ çox böyük töhfələr verə biləcək akademik yaradıcılığının ən verimli çağında ehtiyatsızlıq və təcrübəsizlikdən doğan adi təsadüfün qurbanı oldu. “Respublikanın sahibi”nin – Mir Cəfər Bağırovun və Moskva ideoloqlarının tarixi şəxsiyyətlərə münasibətdə əsaslandıqları şablondan kənara çıxması Heydər Hüseynovun yalnız Azərbaycan deyil, az qala, bütün SSRİ miqyasında növbəti xalq düşməni kimi ittiham edilməsinə gətirib çıxardı. Səbəb müəllifin “XIX əsrdə Azərbaycanda ictimai-siyasi fikir tarixindən” monoqrafiyasında Mirzə Kazımbəyin “Müridizm və Şamil” əsərindən, eləcə də dağlı qəhrəmanı Şeyx Şamilin şəxsiyyət, mübarizə və ideallarından bəhs etməsi, onu “qəhrəman və qəhrəmanların yaradıcısı” adlandırması idi. Bədbəxtlikdən bu, elə vaxt idi ki, müridizm mürtəce hərəkət, Şeyx Şamil isə “ingilis və türk casusu” kimi qələmə verilirdi”.

Beləcə, qısa müddətdə tutduğu bütün vəzifələrdən azad edilən alim faktiki ev dustağına çevrilmişdi. Onun simasında yeni xalq düşməninə obrazının yaradıldığı artıq heç kəsə sirr deyildi. Ətrafındakı halqanın gündən-günə daraldığını gören H.Hüseynov özünə qəsd edir. Çox güman ki, repressiya olunacağı təqdirdə ailəsinin və dostlarının acı aqibət yaşamaması üçün o, bu addımı atıb.

Taleyi faciəli sonluqla bitmiş görkəmli filosof-alim az yaşayıb, amma zəngin tərcümeyi-hala sahib olub. O, 1936–1940-cı illərdə keçmiş SSRİ EA Azərbaycan Filialının Ensiklopediya və Lüğətlər İnstitutuna rəhbərlik edib, 1939–1945-ci illərdə isə filialın sədr müavini olub. Azərbaycanda müstəqil Elmlər Akademiyasının təşkilindən (1945) sonra ilk 15 həqiqi üzv-akademik sırasında yer alan Heydər Hüseynov həmin dövrdən 1950-ci ilin fevral ayına qədər həm EA-nın vitse-prezidenti, həm də Azərbaycan KP MK yanında Partiya Tarixi İnstitutunun direktoru və Bakı Dövlət Universitetinin fəlsəfə kafedrasının müdiri kimi geniş elmi-pedaqoji və ictimai fəaliyyət göstərib.

Sular durulandan sonra Heydər Hüseynov layiqli qiymətini alıb. Yaradıcılığı Amerikada belə tədqiq olunub. 1997-ci ildə isə qızı Sara xanım Dağıstanda “Şeyx Şamil” mükafatına layiq görülüb.

**Hazırladı:
Ə.ƏLİYEV,
“Xalq qəzeti”**